

VIRTUS

22 | 2015

Liesbeth Geevers

De obsessieve vorst?

222

Geoffrey Parker, *Imprudent King. A new life of Philip II* (New Haven en Londen: Yale University Press, 2014 (paperback 2015), xviii + 438 p.)

Dit is niet de eerste biografie die Geoffrey Parker schreef over de Spaanse vorst Filips II (1527-1598). Al in 1978 verscheen zijn eerste (een invloedrijk werk dat werd vertaald in meerdere talen en herdrukt werd in 1988, 1995 en 2002) en een tweede verscheen in 2010. Die laatste – een monsterproject van 1383 pagina's! – kwam alleen in het Spaans uit en had als ondertitel *La biografía definitiva*. Zo 'definitief' bleek die Spaanse pil toch niet te zijn, want vorig jaar leverde Parker opnieuw een biografie af. Parkers kennis van het leven en werk van Filips II is ongeëvenaard en zijn kwaliteiten als biograaf staan buiten kijf. Daarom is het oordeel van deze recensent een volmondige aanbeveling van dit werk dat uitstekend geschreven is en gefundeerd op een ongelooflijke beheersing van het bronnenmateriaal. Wel moeten we ons afvragen wat deze biografie onderscheidt van de vorige en of de geïnteresseerde lezer zich niet evengoed zou kunnen laven aan de aanmerkelijk beknoptere 'oude' biografie (van slechts 234 pagina's).

De 'officiële' reden voor dit nieuwe werk is de vondst van een collectie documenten die historici eerder nog niet kenden. Één van de voornaamste bronnen voor de regering van Filips II is, afgezien van het archief van Simancas, de Altamira-collectie: een grote hoeveelheid persoonlijke aantekeningen van Filips II en zijn naaste medewerkers die in het bezit kwam van de graven van Altamira. Deze collectie raakte in de negentiende eeuw opgesplitst. Twee afzonderlijke delen werden onderdeel van privécollecties in Madrid, een ander deel raakte verzeild in Besançon, en het laatste in de British Library. Een voorheen onbekend deel kwam terecht in de collectie van de Hispanic Society of America (New York), maar werd pas

in 2012 als zodanig herkend en gecatalogiseerd. Een droom voor de historicus: onbekend materiaal! Deze vondst rechtvaardigt Parkers keuze om zich opnieuw op het leven van Filips II te storten, maar wel direct met de *caveat* dat de meeste conclusies overeind blijven. En inderdaad, hoewel de nieuwe documenten regelmatig terugkeren in het bronnenapparaat, refereert Parker er slechts eenmaal expliciet aan in de tekst; en het nieuwe inzicht dat hieruit voortvloeit, is beperkt. We moeten dus concluderen dat de vondst van dit stuk Altamira-archief onze kennis over de koning bepaald niet op zijn kop gezet heeft. Enerzijds moeten we deze uitgave dan ook meer zien als een uitvloeisel van het meer recente Spaanse boek waarvoor in die vorm (1383 pagina's) wellicht geen Engelstalige uitgever te vinden was, en anderzijds als een synthese van Parkers andere werk over Filips, dat hier en daar terug te herkennen is in deze biografie.

In dit leven van Filips II overheersen internationale en nationale politiek-religieuze conflicten. Op dynastieke zaken (bv. de discussie over de huwelijken van zijn dochters, of de banden met Filips' neven in Wenen) gaat Parker nauwelijks in. *Imprudent king* is opgebouwd uit chronologische en thematische hoofdstukken. De thematische hoofdstukken gaan in op Filips' familielevens (met een extra hoofdstuk gewijd aan de kwestie-don Carlos), zijn vertier in zomerpaleizen en tuinen, zijn werkwijze, en zijn relatie met God. Deze hoofdstukken worden afgewisseld met chronologische hoofdstukken, die ons door het leven van Filips leiden en de verschillende periodes typeren. Zijn jeugd wordt beschreven onder de titel 'apprenticeship', waarna zijn jonge jaren als regent in Spanje en als koning-gemaal in Engeland aan bod komen. Hier bespreekt Parker onder meer Filips' relatie met zijn vader Karel V die – hoewel meestal elders – een nauw toezicht hield op de opvoeding, het werk en zelfs het huwelijksleven van zijn zoon. Ook als Filips al volwassen is, neemt Karel ingrijpende beslissingen die zijn leven beïnvloeden, waarvan niet de minste het huwelijk met Mary Tudor is (1553). De jaren 1560 staan in het teken van religieuze strijd – in de Nederlanden, maar ook in Noord-Afrika, in de Andaluisische Alpujarras en Frankrijk. De periode 1570-1585 kent ups en downs. Na een actieve politiek in de eerste jaren (en de overwinning bij Lepanto in 1571), volgen de jaren van tegenslag in de Nederlanden en zelfs 'The crisis of the reign 1576-1577', wanneer Filips de betaling van zijn schulden moet opschorten. Na 1577 keert het tij, met als hoogtepunt het jaar 1585, wanneer de koning Portugal geïncorporeerd heeft en klaar staat Engeland te gaan veroveren. Nadien volgen vooral teleurstellingen: het falen van de Armada en een opstand in Aragon die eindigt in 1592. Daarna, stelt Parker, is Filips in feite een uitgebluste oude man geworden (hij is dan 65) die in zijn besluitvorming steeds meer moet vertrouwen op een kleine groep adviseurs.

Ten opzichte van Parkers eerdere Engelstalige biografie heeft het geheel aanzienlijk meer *body* gekregen. De nieuwe biografie is twee keer zo dik en dat komt deels door het grote aantal voorbeelden en citaten die zijn toegevoegd. Waar hij aanvankelijk tevreden was met een enkele illustrerende anekdote, biedt Parker nu een hele stroom aan citaten – allemaal vertaald naar een soepel Engels. In zijn interpretatie van de persoonlijkheid van Filips II heeft Parker ook stappen gemaakt. In 1978 wilde Parker vooral het punt maken dat we Filips moeten benaderen zoals willekeurig welke andere vorst in de tweede helft van de zestiende eeuw – en niet als ofwel de katholieke held van een verenigd Spanje, dan wel de bloeddorstige boeman van protestants Europa. Maar in de loop van zijn carrière is Parker

ervan overtuigd geraakt dat Filips een obsessief-compulsieve persoonlijkheid had en niet in staat was te delegeren of hoofdzaken van futiliteiten te scheiden. Het resultaat was een overwerkte koning, gefrustreerde secretarissen, vleugellamme lokale gouverneurs en megalomane projecten die regelmatig in fiasco's eindigden – maar ook een in hoog tempo afgebouwd Escoriaal dat precies vanwege Filips' micromanagement in een verbazingwekkend homogene stijl werd opgetrokken. Op deze stijl van werken hadden tijdgenoten al scherpe kritiek. Filips' voorliefde voor onbenulligheden valt wel te verklaren, want, zoals Parker stelt, wanneer een leider geconfronteerd wordt met moeilijke beslissingen, kan het heel spannend zijn om ook na te denken over de aanstelling van een kok voor de koninklijke kinderen of de indeling van de cellen in het klooster van het Escoriaal. Maar daar schoot Filips volgens Parker te ver in door – zijn obsessieve persoonlijkheid zorgde juist voor vertragen van het proces. Filips' ijzeren greep op staatszaken verslapt pas in de jaren 1590, na de opstand in Aragón.

224 Parkers beheersing van de bronnen is ongeëvenaard en – getuige zijn gebruik van de recent ontdekte Altamira papieren in New York – hij blijft een hongerige en actieve archiefonderzoeker. Maar zijn interpretaties lijken wel al langere tijd vast te staan en in die zin biedt deze biografie niet veel nieuws. Tijdens zijn lange carrière is Parker steeds geïnteresseerd geweest in inlichtingen- en communicatiediensten, en de problemen van het besturen van een enorme organisatie. Daarin schuwt hij de moderne vergelijkingen niet. In zijn *Grand strategy of Philip II* (1998) vergeleek hij de koning al regelmatig met personen als Churchill en Kennedy. Hij beziet Filips II in feite vanuit een soort universeel CEO-perspectief, geïnspireerd door 'organizational theory'. Op bladzijde 296 staat:

The primary task of a ruler, like the leader of any corporate organization, is to define clear objectives for their enterprise, develop a plan for achieving those objectives and then systematically monitor progress by adjusting the plan to circumstances whenever necessary. (...) Policy should never be confused with execution: leaders set goals and give directions, while managers implement them.

Parker stelt de vraag of de micromanager Filips aan deze standaard voldeed (antwoord: nee), maar wellicht zou de vraag moeten zijn of de koning – of enige andere vroegmoderne vorst – zich überhaupt wel in deze taakomschrijving herkend zou hebben. Parker biedt zelf voldoende bewijs om daaraan te twijfelen. In zijn beschrijvingen van de rouwpreken na het overlijden van de vorst citeert hij de bekende Spaanse jezuïet Juan de Mariana, die het falen van de Armada in 1588 toeschreef aan de zonden van Filips die God vertoornd hadden (p. 360-361). Dat duidt erop dat vroegmoderne koninkrijken meer waren dan bedrijven, waarvan een falende CEO met een gouden handdruk afscheid kan nemen. 'God created you to rule' schreef Karel V aan zijn zoon (p. 21), en dus had Filips allerlei verantwoordelijkheden jegens God – niet op de laatste plaats die voor het zielenheil van zijn onderdanen. Parker geeft ontelbare voorbeelden van Filips' overtuiging dat hij 'samenwerkte' met God: God zou voor wonderen zorgen indien de Spaanse organisatie zou falen; God zou oorlogen die werden gevoerd in Zijn naam steunen; de dienst aan de koning en aan God vielen in feite samen. Kortom, Filips' koningschap was ingebed in sterke religieuze en culturele overtuigingen, die een (in essentie irrationeel) onderliggend motief vormen voor al zijn handelen en

De Spaanse koning Filips II
(doek, Anthonis Mor Van
Dashorst, 1557; coll.
Monasterio de San
Lorenzo, El Escoria)

225

bovendien een lens zijn waardoor Filips geopolitieke conflicten zag. Om Filips' koningschap te begrijpen is het wellicht behulpzamer om die culturele wereld te ontrafelen, dan de lezer een stoomcursus 'Business administration' te geven.

Ook Parkers overtuiging dat Filips een obsessief-compulsieve persoonlijkheid had (p. 369) is niet nieuw (we zien die voor het eerst in het voorwoord tot de editie uit 1995 terug), maar lijkt een evenwichtige interpretatie van Filips' handelen soms in de weg te zitten. Parker plakt dit label regelmatig op het gedrag van de koning, bijvoorbeeld als het gaat om zijn reliekenverzameling. Parker noemt graag het aantal relieken dat Filips in het Escoriaal bijeenbracht ('12 entire bodies, 144 heads and 306 limbs of various saints – a total of 7,422 relics, many of them with a label attached written in the king's own hand', p. 84) en het verhaal dat zijn dochter Isabella slechts hoefde te roepen 'Niet aan de relieken komen!' om haar stervende vader weer tot bewustzijn te brengen (p. 356). Wat Parker betreft duidelijk een uitvloeisel van Filips' obsessieve persoonlijkheid. Maar de cultuurhistoricus Guy Lazure ('Possessing the sacred. Monarchy and identity in Philip II's relic collection at the Escorial', *Renaissance quarterly*, LX (2007) 58-93) heeft hierop een heel andere visie en stelt dat Filips in het Escoriaal een soort nationaal depot van heiligheid wilde aanleggen. Dat deed hij door relieken uit alle windstreken van zijn rijk te verzamelen. Alle kerken werden aangeschreven en onder druk gezet om (een deel van) hun voornaamste relieken af te staan. Ook relieken uit protestantse gebieden, zoals de Nederlanden, werden 'gered' door de koning. De koning was niet altijd succesvol, want de kathedraal van Compostella weigerde, begrijpelijk, afstand te doen van de beenderen van Jacobus de Meerdere. Hoewel Parker dit artikel goed kent – Lazure dankt hem in de eerste voetnoot voor zijn 'careful reading and always-relevant criticism and advice' – liet hij zich niet overtuigen. Maar wanneer we de achtergronden van andere verzamelingen in de zestiende eeuw in ogenschouw nemen (bijvoorbeeld *Wunderkammer*), lijkt een cultureel gemotiveerd en dus rationeel verzamelgedrag een overtuigender verklaring dan de obsessief-compulsieve diagnose.

Hoewel de reconstructie van Filips' internationaal-religieuze politiek – die centraal staat in deze biografie – buitengewoon indrukwekkend is, overheerst na het lezen van dit werk het idee dat de huidige stand van de historiografie over Filips II eigenlijk meer (en plausibeler) verklaringen en interpretaties te bieden heeft dan Parker ons voorschotelt. Parker heeft dan ook geen radicaal nieuwe biografie geschreven op basis van de meest recente inzichten, maar vooral zijn eigen werk voortgezet en uitgebreid. De kwaliteit van deze biografie blijft daarmee overigens ruimschoots overeind: Parker heeft (wederom) een fabelachtig goed gedocumenteerd en zeer toegankelijk werk geschreven dat de lezer vanwege de overvloed aan mooie citaten extreem dicht bij de koning zelf en zijn raadsheren brengt.

- Bergen op Zoom. Residentie en stad 9
Willem van Ham
- Heren van Holland. Het bezit van Hollandse heerlijkheden onder adel en patriciaat (1500-1795) 37
Maarten Prins
- De invloed van esthetische ontwikkelingen op de reisbeleving. De waardering van Engelse en Duitse adellijke residenties door Nederlandse reizigers in de achttiende eeuw 63
Renske Koster
- Jagen naar macht. Jachtrechten en verschuivende machtsverhoudingen in Twente, 1747-1815 81
Leon Wessels
- Een 'uitgebreide aristocratie' of een 'gematigd democratisch beginsel'? Van Hogendorp en de adel als vertegenwoordiger van het platteland (1813-1842) 103
Wybren Verstegen
- Beleven en herinneren op het slagveld van Waterloo. Een adellijk perspectief (1815-1870) 125
Jolien Gijbels
- Elites and country house culture in nineteenth-century Limburg 147
Fred Vogelzang
- De reizende jonkheer. Museumdirecteur Willem Sandberg als cultureel diplomaat 171
Claartje Wesselink

22 | 2015

9 789087 045722